

M. Mañó

Foz de Lumbier

FOZ DE LUMBIER Natur Erreserba

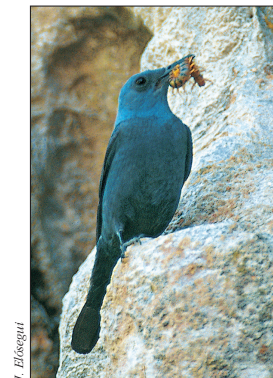
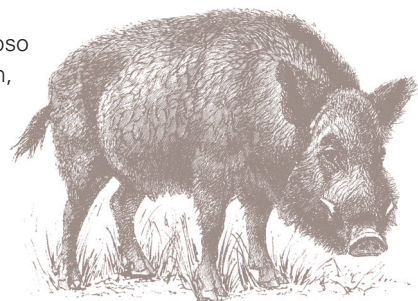
Irati ibaiak ireki zuen Ilunberriko arroila. *Sierra de Leire* mendilerroan dago, mendebaldeko muturrean, kareharrizko hormen artean sarturik. Arroilara sartzen denetik atera arte ibaiak egiten duen bidean metro gutxiko zabalera duten arroiak daude. Bazter helezin horien geologia ikusgarriak eta mendeetan isolaturik egoteak ahalbidetu dute hango natur balio bikainek bere horretan irautea. Natur Erreserba (40 ha) izendatu

zuten 1987an, eta Natura 2000 Sarean dauden Nafarroako 42 BILetariko bat da (Batasuneko Interes Lekua).

Hala ere, beste batzuen aldean, arroiaren berezitasunik handiena da barneko bide eroso batean ibiltzen ahal dela zintzuraren 1.300 metroetan. Ibaitek hurbil eta labarren oinean, antzinako Irati trenbidearen iraganbidearen ondarea da, garaian tokia zeharkatzeko aukera eman baitzuen garraibideak.

Zidor horretan barnako ibilbidean horma gorrixken artean dagoen mundu desberdin batean sartu gara, eta hori antzemanen dugu berehala: zirrikitu sinesgaitzetan zintzilik dauden zuhaitzak eta zuhaixkak nonahi, saien hegaldia, uren marmarra, belatxingen karrankak... *Foz de Lumbier* izeneko arroiarekin batera, *Foz de Arbaiun* arroila da Nafarroan hegatziei behatzeko gomendatzen den tokietariko bat.

KONTUZ! LUR JAUZIAK GERTATZEKO ARRISKUA DAGO. KONTU HANDIZ IBILI

J. Ellegui

Harkaitz-zozo urdina

NATUR INGURUNEA

► **Kareharrizko harkaitzia** da hango elementu nabarmen eta agerikoena. Tonu okre eta gorrixkek lekuaren edertasuna nabarmentzen dute, baina zintzuraren altxorrik preziatuena da harkaitzetako hegaztien komunitatea, sai arrea buru izanik, belatxingak, bele txikiak, sai zuriak, sorbeltzak, harkaitz-zozo urdinak... bizilagun dituena. Eta guztion gainetik, ugatz mitikoa, airetik so. 2005ean, kamera bat jarri zuten arroilan, biztanle hegodun horiek hobeki ezagutu ahal izateko. Irudiak zuzenean jasotzen dira Arroilen Interpretazio Zentroan, Ilunberriko erdialdean bertan.

► **Landaretza** nagusia sastrakadi mediterranearra da. Mendeetan, arroiaren inguruko mendi hegalek giza jarduera jasan dute. Hori dela eta, karraskak nagusi zituen antzinako oihana desagertu da, eta, horren orde, egungo sastrakadia dugu; abarritza, ezkaia, otea, izpilikua eta abar dituena. Basurdeak, azkonarrak, azeriak, lepazuriak... arroi-lako biztanleak diren arren, zaila da horiek ikustea.

► **Irati ibaia** da geologia obra handiaren egilea. Iratiko oihaneko pagadi-izeidi zabaletatik dator eta Aragoi ibaira isurtzen da. Bizitza aberastasun handia dago ibaioko habitatean: uretako fauna

GIZA INGURUNEA

► **Iratiko tren.** Ibaiekiko paralelo den bide zabal batek zeharkatzen du arroila; Iratiko trenaren antzinako kutxa da, hain zuzen. 1911n inauguraturik, Penintsulako lehen tren elektrikoa izan zen. Iruña eta Zangoza lotzen zituen. Pirinioetako egurra garraiatzeko proiektatua izan arren, bidaiariak garraiatzeko erabili zen, 1955ean desagertu arte.

ugaria da, eta barboa espezie nagusi du, eta, horrekin batera, amuarrainak, txipak, mazkarrak, barbo mediterraneok eta zarboak bizi dira han. Ugatzunei dagokienez, azken urteotan igaraba arroilan ibiltzen dela nabarmendu behar da.

► **Almadiak.** Pirinioetako beste ugaldetazuekin gertatzen zen bezala, ibar garrietako oihanetatik ateratzen zen egurra garraiatzeko ubidea zen Irati. Enborrak Pirinioetako muinoetatik Zaragozaraino edo beste helmuga urrun bateraino jaistea zen hamaika gorabeheratan gogorturiko gizon haien ofizioa: almadiazainak.

► **Puente del Diablo.** Arroilaren hegoaldeko irteeran, bigarren tunela iraganik, XVI. mendeko zorabiatzeko moduko zubi baten aztarnak daude. 1812an hondatu zuten, Independentziako Gerran. Orobat, *Puente de la Foz* edo *Puente de Jesús* deitzen diote. Kontuz ibili, zubiaren ertzerako sarbidea arriskutsua baita!

M. Mañó

Jasokundearen eliza

M. Mañó

Puente del Diablo

ILUNBERRI

Turismo eta merkataritza azpiegitura ona du Ilunberri: kanpina, hotela, apartamentuak, jatetxeak, tabernak, informazio bulegoa... Hango hirigune estua bisitatzean ustekabe atseginak izanen ditugu; monumentu interesgarri batzuk, besteak beste.

M. Mañó

Arroilen Interpretazio Zentroko barrera-lekua

BISITARIAREN JOKABIDE EGOKIAK:

- Eraman zaborra harrera eremuko edukiontzietara (aparkalekua).
- Debekaturik dago arroilaren barnealdean ibilgailu motordunetan ibiltzea.
- Errespetatu fauna, landaretza eta, oro har, ingurune osoa.
- Ez eragozpenik sortu hegaztiei, ez egin oihurik, ezta zalapartarik ere.
- Ibilgailuetan ez utzi baliozko objekturik begien bistan.
- Harriak erortzeko arriskua dago; kontu handiz ibili.
- Ezin da ez kanpatu, ez surik egin. Guztion hobe beharrez, ez piztu surik batere, ezta aisialdirako gunean ere.
- Mendi-guardak daude arroilan. Egin kasu haien jarraibideei.

ARROILEN INTERPRETAZIO ZENTROA IRUNBERRI

Arroilen Informazio Zentroan, Irunberri erdialdean baitago (Plaza Nagusia), eskualdeko ingurumenarieta turismoari buruzko informazio gehiago eskuratu ahalko duzu. Zentroa, gainera, turismo-bulegoa era bada, eta Hegaztiei buruzko Informazio Puntua.

HARREMANETARAKO

- Ingurumenari buruzko Informazio eta Hezkuntzaren Atala
Telefona: 848 42 78 65 • Helbide elektronikoa: sian@navarra.es
- Irunberriko Naturaren Interpretazio Zentroa
Telefona: 948 88 08 74
Helbide elektronikoa: cinlumbi@navarra.es
Web-orria: www.focesdenavarra.es

• Egileak: Carlos García (Cederna-Garalur) - Iñaki Cortés - Mikel Madoz (TERRA) • Diseinua: Javier Arbillia •

▶ SARBIDEAK

Ilunberriko udal barrutian dago arroila. Iruñetik heldurik, errepidetxo bat hasten da herriaren sarreran, eta, 2 km ibili ondoren, arroila bisitatzeko jarri den ordaindu beharreko aparkalekuraino heltzen da. Inguruan komunak, ura eta zakarrontziak aurkituko ditugu. Oporraldian eta asteburuetan zaindari bat dago, eta udan turismo informazioarako puntu bat jartzen da. Interpretazio zentrorra joateko, aparkaleku bat dago herrian (seinaleztatua).

▶ BISITARAKO IBILALDIAK

Ibilaldi laburra

Arroilaren barnealdea zeharkatzen du, trenbidearen bide ordokian barna. Ohikoena da, ez du zailtasunik eta itsuendako eta/edo mugikortasun urriko pertsonendako egokiturik dago. Aparkalekutik hasirik, arroila zeharkatzen du, eta paraleloa da ibaiarekiko. Sarrerako zubia (167 m) eta irteerakoa (206 m) iraganik, *Puente del Diablo* zubiraino heltzen da, eta handik itzuliko gara, bide berbera erabiliz. Luzera (joan-etorria), guztira: 2,6 km. Denbora, gutxi gorabehera: orduetere.

Ibilaldi luzea

Lehen zatian, zirkuituak ondoko mendi hegaletan barna inguratzen du arroila, eta, azken tartean, zintzurra zeharkatzen du aparkalekura itzultzeko. Luzeagoa da (5,5 km eta 175 metroko desnibela), baina ingurua eta arroila bera bisitatzeko aukera ematen du. Bi noranzkoetan ongi seinalizatuturik dago ibilbidea; marka berdeak eta zuriak ditu, baita zurezko zutoinak ere. Lehen tunelera heldu baino lehen hasten da zidorra. Denbora, gutxi gorabehera: 2 h.

Ibilaldi ornitologikoa

Bi ibilaldiak, Interpretazio Zentroan eta hondakindegiko behatokian egiten den bisitarekin batera, ibilbide interesgarriak dira hegaztiei behatzea gogoko duten zaleendako. Horri buruzko liburuxka bat dago eskura.

NATUR ERRESERBA FOZ DE LUMBIER

Nafarroako
Gobernua

Gobierno
de Navarra

Ilunberriko
Udala